



L'ASSETJAMENT ESCOLAR: UNA PROBLEMÀTICA SOCIAL PENDENT

TREBALL FINAL DE GRAU

Autora: Sílvia Durany Guix



Tutor: Manel Barbero



Grau de Treball Social
Universitat de Girona

Juny 2014

Índex

1. Introducció	2
2. Els objectius	3
3. La metodologia	4
4. Aproximació teòrica a la temàtica objecte d'estudi	5
4.1. El bullying o assetjament escolar	5
4.2. Estudis sobre l'assetjament escolar	7
4.3. La problemàtica i les conseqüències de l'assetjament escolar	7
5. Exploració de la intervenció	10
5.1. Marc legal	10
5.1.1. A Espanya	10
5.1.2. A Catalunya	11
5.1.2.1. El Projecte de Convivència a Catalunya	12
5.1.2.2. El protocol d'actuació	13
5.2. Agents i serveis de la intervenció	14
5.2.1. L'equip docent i el centre educatiu	14
5.2.2. L'EAP	19
5.2.3. La Unitat de Suport a la Convivència Escolar (USCE)	19
5.2.4. La Inspecció d'Educació	19
5.2.5. El Ministeri de Justícia	20
5.2.6. El síndic de greuges	20
5.3. La resposta d'intervenció	23
6. Conclusions	24
7. Bibliografia	27

1. INTRODUCCIÓ

Al llarg de la meua formació com animadora sociocultural i com a treballadora social he anat identificant la meua responsabilitat envers la societat. Certament, em sento amb la necessitat i alhora la obligació, de lluitar per certes coses que no incideixen directament en la meua vida.

L'interès que sempre m'ha despertat l'àmbit de l'educació ha confluït amb aquesta necessitat de canviar les coses que he despertat al llarg dels meus estudis; fruit d'aquesta troballa n'ha resultat l'interès per la problemàtica que pretenc estudiar amb aquest treball: l'assetjament escolar.

L'educació en el context escolar significa, des de la meua perspectiva, quelcom més que l'apressa de lliçons. Entenc que l'educació i l'etapa escolar comparteixen i alhora configuren un punt distingit i d'inflexió en la vida de les persones. Entenc que en aquesta etapa es dona una part significativa del procés de socialització, i amb ell es configuren les principals bases morals de la persona (l'alumne). És per això, que una de les problemàtiques més greus en el nostre context educatiu –l'assetjament escolar– resulta una problemàtica que em reclama l'atenció i l'estudi.

Com a futura treballadora social i sobretot com a persona, m'inquieta i m'incomoda l'existència d'aquest fenomen. En primer lloc, perquè suposa un condicionant eloqüentment negatiu en la construcció de la societat futura. I en segon lloc -no per això menys important-, perquè és una forma d'injustícia que implica el patiment de persones les quals, per la seva curta edat, encara no disposen de la personalitat i fortalesa necessàries per fer front a nivell psicològic, als menyspreus i vexacions que aquesta pràctica maltractadora implica.

1 OBJECTIUS

Amb l'estudi que es presenta a continuació, es pretén presentar la problemàtica de l'assetjament escolar com una problemàtica social, i que com a tal s'ha d'abordar amb professionals de l'àmbit social.

Aquest objectiu principal sorgeix de la hipòtesis de que no hi ha una proposta d'intervenció clara i falta formació per als professionals encarregats de detectar i intervenir.

L'estudi té dues línies exploratòries.

La primera fase d'exploració s'anomena Aproximació teòrica a la temàtica objecte d'estudi, i s'orienta a conèixer la forma de maltractament i exclusió per tal de:

- Definir l'assetjament escolar i els tipus
- Conèixer-ne la prevalença
- Conèixer les conseqüències que té pels diferents actors implicats i per l'entorn on es produeix

La segona fase d'exploració, s'orienta a conèixer la intervenció en la problemàtica.

Amb aquesta fase de l'estudi es pretén:

- Conèixer el que estipula la llei entorn l'assetjament escolar i entorn els actors implicats; a nivell estatal i autonòmic.
- Aprofundir entorn els agents i serveis implicats en la intervenció per tal d'identificar els professionals que intervenen i de quina manera davant els casos d'assetjament escolar.
- Explorar la funció del professional docent entorn la problemàtica.

2 METODOLOGIA

La metodologia emprada en aquest estudi es centra en tres formes d'exploració. Per una banda es realitza una recerca bibliogràfica i de fonts documental per conèixer la problemàtica i els actors que intervenen. Amb l'exploració documental, també es coneixen i es recullen dades rellevants entorn la temàtica objecte d'estudi.

Una segona font d'informació és a través de les entrevistes. Cal destacar la que es realitza al senyor Jordi Collell, considerat informant clau en aquest estudi per ser expert en assetjament escolar i autor de diferents obres entorn aquesta problemàtica. Tanmateix, es realitzen entrevistes a altres persones que per raó de la seva professió resulten d'interès per a l'estudi. Entre aquests: Isabel Murades Vázquez (Regidora d'Educació i Esports de l'Ajuntament de Girona), el Dr. Ferran Casas Aznar (Vocal expert a l'Observatori dels Drets a la Infància) i Josep Xirgu (Inspector en cap del Servei Territorial d'Inspecció d'Educació a Girona). S'intenta entrevistar a les treballadores socials de l'EAP Est o Oest de Girona. No s'arriba a realitzar la trobada per falta de temps, però es produeix comunicació via correu electrònic que aporta alguna dada important a tenir en compte en aquest estudi.

Donat que els professors són en primera instància els professionals responsables d'intervenir davant aquesta problemàtica. Es volia desenvolupar una exploració mitjançant enquestes a professors de tal forma que significués una part especialment destacada en aquest estudi. Aquesta s'ha realitzat, però donada la baixa participació, els resultats obtinguts i les conclusions extretes no es poden considerar tan definitives com es pretenia.

3 APROXIMACIÓ TEÒRICA A LA TEMÀTICA OBJECTE D'ESTUDI

3.1 BULLYING O ASSETJAMENT ESCOLAR

El fenomen del Bullying es va començar a estudiar a Noruega i Suècia l'any 1970 a mà del Dr. Dan Olweus, considerat el pioner en l'estudi de la violència en l'àmbit educatiu. Els resultats del seu primer estudi van ser publicats a Suècia en un llibre anomenat *Personality and aggression* (Olweus, 1973). Des de llavors, s'han realitzat diferents estudis sobre l'assetjament escolar a tot el món, inclòs Espanya i Catalunya. L'autor suec defineix l'assetjament escolar:

”Conducta de persecució física i/o psicològica que realitza un alumne contra un altre, al que escull com a víctima de repetits atacs. Aquesta acció, negativa i intencionada, situa la víctima en una posició de la que difícilment pot sortir-ne pels seus propis mitjans. La continuïtat d'aquestes relacions provoca en les víctimes efectes clarament negatius: descens de l'autoestima, estats d'ansietat i fins i tot quadres depressius, cosa que dificulta la seva integració en el medi escolar i el desenvolupament normal dels aprenentatges.” (Olweus, 1983)

“L'assetjament escolar s'emmarca dins del comportament antisocial” (Poy, 2007, p. 88). No obstant, no hi ha una definició consensuada sobre el bullying (terme anglosaxó), assetjament escolar o violència entre iguals. Cal apuntar però, que els diferents autors estant d'acord en que els tres conceptes es refereixen a a la mateixa problemàtica i que aquesta presenta unes característiques determinades. Quan parlem d'assetjament escolar ens referim a un comportament agressiu, i per tant, existeix la intencionalitat d'agredir. La repetició d'aquesta situació és una altra d'aquestes característiques; no es tracta d'un fet aïllat –doncs parlaríem de conflicte interpersonal, vandalisme, indisciplina, etc-.

“El bullying, sempre resulta d'una relació de poder desigual entre agressor i víctima, que implica la incapacitat de defensar-se per part de qui pateix l'assetjament. Tanmateix, també es reconeix que les agressions no responen a una provocació de la víctima”. (Collel i Escudé, 2006)

Tipus

Exclusió social	Ignorar Excloure
Agressió verbal	Insultar Posar motes Sembrar rumors
Agressió física indirecta	Amagar coses Trencar coses Robar coses
Agressió física directa	Pegar
Amenaces i xantatges	Amençar per fomentar por Obligar a fer coses amb amenaces Amençar amb armes
Assetjament sexual	Assetjar sexualment

Font: *El maltrato entre iguales: análisis y claves para la intervención.* (Fernández, I., 2009).

Una altra forma d'assetjament escolar que ha sorgit amb força els últims anys és el ciberassetjament o cyberbullying. Aquesta nova forma d'assetjament escolar, s'entén com una forma de fer mal que utilitza un individu o un grup d'alumnes cap un altre, utilitzant les xarxes socials o les TIC. "Com en el cas de l'assetjament escolar, no hi ha cyberbullying si es tracta de fets puntuals" (Collell i Escudè, 2008, p. 20-23).

L'assetjament escolar és una agressió que posa en risc d'exclusió a qui ho pateix, ja que el caràcter repetitiu d'aquesta pràctica abusiva contribueix a l'aïllament de la víctima en el context escolar. "Sovint aquestes conductes es donen de forma encoberta o gaudeixen de permissivitat social" (Collell i Escudé, 2006). Com diu en Jordi Collell durant l'entrevista: "És una problemàtica que no es vol reconèixer. És un tema lleig, un tema tabú; perquè no es sap com actuar i perquè l'educació està focalitzada en els resultats individuals".

Per altra banda, Marín (2004), afirma que "identificar l'assetjament verbal i exclusió en el grup com un tret característic de l'etapa escolar comporta a la normalització de la problemàtica".

3.2 ESTUDIS SOBRE L'ASSETJAMENT ESCOLAR¹

En el territori espanyol s'han realitzat diferents estudis entorn l'assetjament escolar: L'estudi *Cisneros X: Acoso y violencia escolar en españa* (Oñate i Piñuel, 2007), l'estudi *Violencia Escolar: el maltrato entre iguales en la Educación Secundaria Obligatoria* (Defensor del Pueblo, 2006), l'estudi *Enquesta de convivència escolar i seguretat a Catalunya* (Departament d'Ensenyament, 2012), entre molts altres.

Cada estudi avalua ítems diferents i no existeix un consens quan parlem de la prevalença de l'assetjament escolar a les aules del nostre territori; no tenim una xifra exacte del percentatge d'escolars que pateixen assetjament escolar. No obstant, l'expert Jordi Collell ens fa una valoració i aproximació a les dades reals, i situa la prevalença entre el 3% i el 5% d'escolars afectats per aquesta forma de maltractament (entrevista a annex 2)

3.3 LA PROBLEMÀTICA I LES CONSEQÜÈNCIES:

En els Centres Educatius es dona un conjunt de relacions interpersonals que influeixen en la convivència. Els conflictes en el context educatiu, poden arribar a constituir problemàtiques socials.

“El problema de l'assetjament escolar no és nou ni aïllat, és un fenomen comú en les nostres escoles. No obstant, és important no almar, no confondre'l amb qualsevol situació de violència que es pugui viure en el centre educatiu i per tant, delimitar molt clarament el que és assetjament escolar, ja que, en la mesura que siguem capaços de delimitar-ho, estarem en condicions de posicionar-nos, frenar-ho i intervenir.” (Roldan, 2006)

Tots els estudis coincideixen en què les conseqüències de l'assetjament escolar són un problema per al desenvolupament de la docència, per a les relacions dels membres de la comunitat educativa i especialment per a les víctimes.

Està demostrat que tots els alumnes implicats de forma continuada en casos d'assetjament tenen més riscos de patir trastorns psicològics i de presentar problemes

¹ En aquest apartat de l'estudi cal destacar l'entrevista amb l'especialista Jordi Collell, que ha resultat un informant clau per aquest estudi, en especial per aquest punt, en el qual ens trobem davant un ventall d'estudis amb dades dissemblants i per tant, amb la dificultat de comprendre'n la prevalença. (veure entrevista a annex 2).

conductuals a curt termini. És una problemàtica que també afecta als espectadors i insereix negativament a l'ambient escolar.

Molts experts asseguren que la reiteració de la conducta maltractadora dels alumnes agressors, pot esdevenir en joves maltractadors i delinqüents en l'adolescència i l'edat adulta. “Si els alumnes aprenen que aquesta forma de relacionar-se els hi aporta cert prestigi davant del grup, tendiran a generalitzar aquesta forma d'establir vincles a altres grups amb els que interactuïn” (Avilés, 2010 p. 21). Per contra, els alumnes que contínuament estan sotmesos a maltractes, tendeixen a desenvolupar angoixa, depressió, pèrdua d'autoestima i d'autoconfiança. Aquests estats en edats joves poden comportar conseqüències greus en el desenvolupament i en els casos més extrems, poden induir i acabar amb el suïcidi de la víctima (Aguilar, 2009).

La reiteració de la situació provoca que els espectadors (els altres alumnes) s'acabin insensibilitzant davant la violència, interpretant de forma defectuosa la realitat i desenvolupant conductes antisocials. Els alumnes espectadors acaben creient que les normes són per saltar-se-les, que no complir les normes proporciona prestigi social i que l'única forma de sobreviure és esdevenir violent en la interacció amb els altres.

Tanmateix, els conflictes escolars repercuteixen en els professors, ja que atempten contra la finalitat educativa. L'assetjament escolar és una de les principals causes identificades del Síndrome Burnout: “presència d'estrès prolongat en la tasca laboral; inclou fatiga crònica, ineficàcia y negació” (Wikipèdia, 2014). Petrie (2001) assegura que “el Síndrome Burnout sorgeix més pel comportament del grup que per l'extensió del mateix”.

A la taula següent es presenta una relació dels problemes i conseqüències que es donen a causa de l'assetjament escolar:

Problemes	Estudiants víctimes	Estudiants assetjadors
Benestar mental i emocional	<ul style="list-style-type: none"> - Depressió - Ansietat - Actes/idees suïcides Baixa autoestima i concepte d'un mateix	<ul style="list-style-type: none"> - Depressió - Ansietat - Actes/idees suïcides
Salut mental	<ul style="list-style-type: none"> - Síntomes d'estrès psicossomàtic (dolors o malalties) - Insomni - Incontinència urinària nocturna - Trastorns alimentaris 	En noies: <ul style="list-style-type: none"> - Dolors - Insomni
Rendiment acadèmic	<ul style="list-style-type: none"> - Falta d'atenció a l'aula - Pèrdua de motivació i tendència a evitar l'escola - Abandonament escolar - Dificultats acadèmiques (per alguns estudiants) 	<ul style="list-style-type: none"> - Dificultats acadèmiques (per alguns estudiants)
Relacions interpersonals en la infància i l'adolescència	<ul style="list-style-type: none"> - Problemes d'integració en comunitats d'iguals - Soledat - Tendència a evitar contactes i esdeveniments socials - Por a una valoració negativa 	<ul style="list-style-type: none"> - Problemes d'integració en comunitats d'iguals - Assetjament sexual d'iguals - Violència de gènere
Evolució del desenvolupament de la joventut	<ul style="list-style-type: none"> - Concepte negatiu de la honradesa, amabilitat i recolzament als seus iguals - Baixos nivells de confiança i satisfacció en les relacions interpersonals - Dificultats per mantenir les amistats 	<ul style="list-style-type: none"> - Consum de substàncies estupefaents - Conductes delictives - Alt risc d'assetjar a altres companys en estudis superiors - Trastorns de personalitat antisocial (en homes) - Fills amb alt risc de cometre assetjament (en homes)

Font: *El Acoso: Contextos, consecuencias y control*. (Pörhölä, M., i Kinney, T. 2010).

4 EXPLORACIÓ DE LA INTERVENCIÓ

4.1 MARC LEGAL

Al llarg de la història el col·lectiu de menors ha esdevingut en risc. A mitjans del segle XX, els estats democràtics comencen a legislar per tal de garantir-ne la protecció.

4.1.1 ESPANYA

L'estat Espanyol, el 1990 ratificà la Convenció de Ginebra sobre els Drets de l'Infant. Amb aquesta, va assumir la responsabilitat d'adoptar totes les mesures legislatives, administratives, socials i educatives necessàries per protegir al menor contra qualsevol forma de perjudici, abús, desemparament, maltracta o explotació (La Declaració dels Drets de la Infància, de 20 de novembre de 1959 Art. 19.1).

Legalment, a Espanya hi ha poques referències a l'assetjament escolar. Per una banda, la Constitució Espanyola de 1978 recull -a més del dret fonamental a la integritat física i moral (Art.15 CE)-, que "l'educació tindrà per objecte el ple desenvolupament de la personalitat humana en el respecte als principis democràtics de convivència i als drets i llibertats fonamentals." (Art. 27.2 CE).

Tanmateix, a la LOE 2/2006 en la disposició final primera (BOE 106 de 4 de maig de 2006, pp 1338-1339) reconeix el dret i deure del respecte a la dignitat, integritat i intimitat de tots els membres de la comunitat educativa, així com el dret a la protecció contra tota agressió física i moral.

El Codi Penal, estableix la responsabilitat penal de socors a les persones que es trobin en perill. Concretament recull que "el que no socorriere a una persona que se halle desamparada y en peligro manifiesto y grave, cuando pudiere hacerlo sin riesgo propio ni de terceros, será castigado con la pena de multa de tres a doce meses." (Art. 195.1 CP).

Quan es donen casos d'assetjament escolar, parlem d'alumnes en edat escolar. No respondre en aquests casos suposa un agreujant del delictes perquè les persones que es troben en situació de perill manifest i greu són menors d'edat.

4.1.2 CATALUNYA

A Catalunya hi han diverses referències legislatives entorn la qüestió.

La LLEI 12/2009, de 10 de juliol, d'educació dóna a la direcció i al professorat dels centres el control i l'aplicació de les normes de convivència, amb la participació de la resta de membres de la comunitat educativa. Estipula que l'aplicació de les mesures correctores i sancionadores han de tenir caràcter educatiu, guardar proporció amb els fets i ser d'utilitat social per al centre educatiu.

A l'Art. 33 sobre la Protecció contra l'assetjament escolar i contra les agressions:

“1. El Govern i el Departament han d'adoptar les mesures necessàries per a prevenir les situacions d'assetjament escolar i, si s'escauen, afrontar-les de manera immediata, i per a assegurar en tot cas als afectats l'assistència adequada i la protecció necessària per garantir-los el dret a la intimitat.

2. El Departament ha de posar a disposició dels centres els mitjans necessaris per a atendre les situacions de risc d'assetjament escolar. En cas que resulti imprescindible, es poden adoptar mesures extraordinàries d'escolarització, i el Departament pot adoptar també, en l'àmbit del personal al seu servei, mesures extraordinàries de mobilitat.”

A l'Art. 148 del consell escolar es recull que “Entre les seves funcions destaca la d'intervenir en la resolució dels conflictes i, si escau, revisar les sancions als alumnes.”

El decret 279/2006 de drets i deures de l'alumnat i regulació de la convivència en els centres educatius no universitaris de Catalunya, regula el següent:

En aquesta norma jurídica s'estableix que el règim intern del centre ha de concretar les normes de convivència, els mecanismes per afavorir l'exercici dels drets i deures dels alumnes i les correccions que s'utilitzaran per respondre a les conductes que atemptin contra la convivència del centre.

Els Centres han de constituir una comissió de convivència que vetlli, juntament amb el Consell Escolar, pels drets i deures dels alumnes que es recullen en el Decret 279/2006. Tanmateix, el consell escolar del centre, a instància dels pares, podrà revisar la decisió i proposar, si escau, les mesures oportunes quan aquestes corresponguin a conductes de l'alumnat que perjudiquin greument la convivència en el centre. També és l'òrgan encarregat d'avaluar els resultats de l'aplicació de les normes de convivència del centre, analitzar els problemes detectats en la seva aplicació efectiva i proposar l'adopció de les mesures per a la seva resolució.

El Decret també recull que la direcció del Centre té l'obligació d'informar al claustre de professors perquè conegui la resolució dels conflictes.

En el Decret 279/2006 s'estableix que tot membre de la comunitat educativa té dret a la integritat física, la intimitat i la dignitat personal; a la protecció contra agressions físiques, emocionals o morals; a dur a terme la seva activitat acadèmica en condicions de seguretat adequades.

Tota acció que suposi una transgressió dels drets que s'estableixen en el Decret 279/2006, pot ser objecte de denúncia davant el director o directora del centre, que prendrà les mesures oportunes. La denúncia també pot presentar-se davant els serveis territorials del Departament d'Educació i Universitats.

L'alumnat té el deure de respectar l'exercici dels drets i les llibertats dels membres de la comunitat escolar i de respectar les normes de convivència i reglament de règim intern del centre.

Els reglaments de règim intern poden concretar les conductes que el centre considerarà contràries a les normes de convivència, però mai podrà concretar les conductes greument perjudicials per a la convivència en el centre; com seria tot acte d'injúria, ofensa, agressió física, amenaça, vexació, humiliació o qualsevol altre acte perjudicial per la salut i la integritat personal de qualsevol membre de la comunitat educativa del centre.

4.1.2.1 EL PROJECTE DE CONVIVÈNCIA A CATALUNYA

“El Projecte de Convivència (PdC) reflecteix totes les accions que el centre docent desenvolupa per tal de capacitar tot l'alumnat i la resta de la comunitat educativa per a la convivència i la gestió positiva de conflictes. [...] Aquestes accions poden anar adreçades a la millora de la convivència a l'aula, al centre o a l'entorn, en el benentès que la permeabilitat entre aquests tres àmbits d'intervenció afavoreix la transferència d'aprenentatges, valors, creences, actituds i hàbits relacionals. [...] També recull els mecanismes que el centre estableix a l'hora de resoldre els conflictes que es produeixen en els tres àmbits i de crear una atmosfera de treball i convivència segura i saludable.” (Departament d'Ensenyament, 2014).

Dins del recurs del Projecte de Convivència a Catalunya, es troba la Mediació.

Aquest recurs és d'especial importància dins el Projecte de Convivència perquè es pretén que resulti la via més utilitzada per a la resolució de conflictes de convivència en

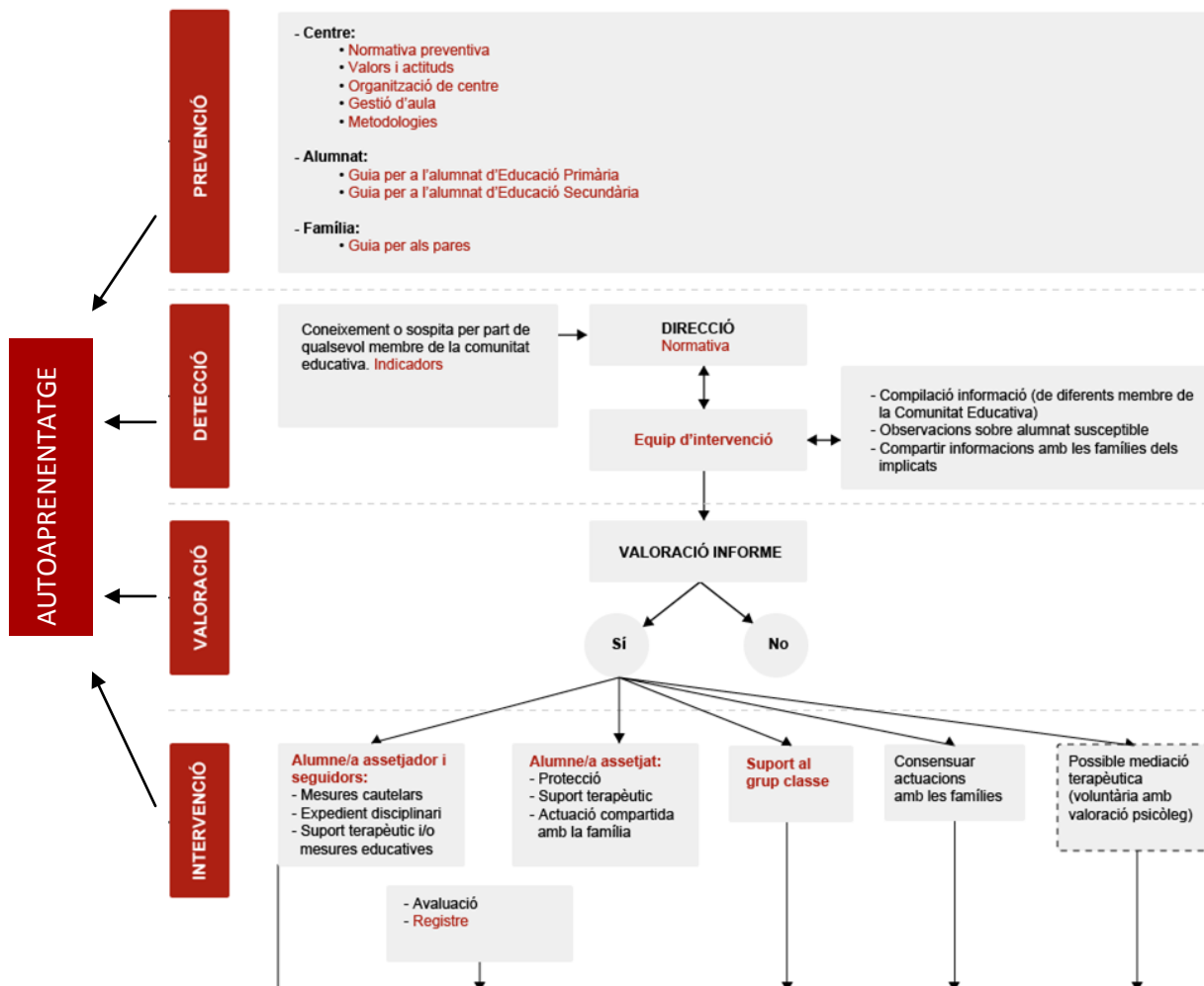
els centres educatius. És per aquest motiu que ha tingut molt bona acceptació en els centres i des de la seva implantació, s'ha difós ràpidament pel territori. L'objectiu d'aquesta via metodològica és:

“[...]educar a través del diàleg (escoltar a la víctima), reflexionar i responsabilitzar-se de les conseqüències de les accions pròpies i oferir noves oportunitats a les persones (prioritzant vies de resolució de conflictes alternatius al càstig i altres mesures sancionadores.” (Led, 2006).

4.1.2.2 PROTOCOLS D'ACTUACIÓ

El Departament d'Ensenyament va publicar el Projecte de Convivència i Èxit Educatiu el Setembre de 2012. En aquesta publicació s'adverteix que, davant l'assetjament escolar cal actuar amb protocols fixos i sense cap tipus d'improvisació. Ja que es tracta de protocols de seguretat, perquè està en joc la confiança imprescindible que tots els membres de la comunitat educativa necessiten per poder treballar amb èxit.

Davant l'assetjament escolar, el Departament d'Ensenyament proposa el protocol que es mostra a continuació. El protocol estableix que l'Equip d'Intervenció estarà format per l'equip directiu amb el tutor/a, l'orientador/a i altres persones del centre que la direcció determini.



4.2 AGENTS I SERVEIS DE LA INTERVENCIÓ

A través de les entrevistes realitzades i la recerca documental entorn la intervenció de l'assetjament escolar, s'han identificat els professionals i els serveis educatius que actuen, d'una forma o altra, en casos de maltractament entre iguals.

Les investigacions consideren que la intervenció ha de donar-se dins el context escolar. No obstant, es recomana que hi actuïn altres agents com els cossos de seguretat, els centres de salut, etc.. Beane (2006 p.44) recull que en el pla integral que suggereix el National Crime Prevention Council, es recomana que s'estableixen relacions amb els serveis d'orientació i treball social de la comunitat, per tal de connectar els alumnes amb els recursos més adequats.

En primera instància, per relació directe i contacte permanent amb l'alumnat en el centre educatiu, el professor és sense dubte, el professional que detecta la possible situació d'assetjament. Per aquesta motiu, en l'aproximació exploratòria dels agents i serveis que es presenta tot seguit, l'apartat de L'Equip docent i el Centre Educatiu inclou una exploració més intensa entorn la figura del professor davant l'assetjament escolar.

4.2.1 L'EQUIP DOCENT I EL CENTRE EDUCATIU

“Es necessari que el docent assumeixi la seva tasca més des d'una actitud tutorial que des d'una visió instruccional centrada en els continguts curriculars més freds, o millor seria dir, continguts curriculars artificialment refredats per el desconeixement de l'important factor emocional i efectiu que està implícit en els processos d'ensenyament i aprenentatge.” (Beane, 2006).

En l'obra *Bullying: aulas llibres de acoso* (Beane, 2006) l'autor explica que el docent té dues funcions educatives, la tutorial i la instructiva. Segons Beane (2006) i Collell (comunicació personal, 27 febrer 2014), l'ensenyament hauria d'estar molt més focalitzat cap a l'efectivitat i l'emotivitat. “Els professors consideren que l'origen de l'assetjament escolar es troba en causes alienes als centres educatius” (Aguilar, 2009, p.33), per això no identifiquen les seves possibilitats en relació a la solució del problema. L'expert Jordi Collell assegura que els docents tenen la millor eina per prevenir l'assetjament escolar; l'educació emocional (entrevista a annex 2).

González-Pérez (2007), en la seva col·laboració a la obra *Situación actual y características de la violencia escolar*, recorda que tot pla de convivència de centre educatiu ha d'incloure la formació específica y adequada per als seus professors; i explicita "la formación és una garantía para el control de les situaciones impredecibles y para dar respuesta a los conflictos cotidianos".

Tal i com explica el Sr. Josep Xirgu a l'entrevista (entrevista a annex 5), tot i que la responsabilitat d'establir els mecanismes oportuns per tractar el problema, el professor té la responsabilitat lògica de detectar-lo, per tant, depèn d'aquest professional que es procedeixi a fer la valoració de la situació per posteriorment establir el pla d'actuació més adequat..

FASE EXPLORATORIA AMB PROFESSORS DE SECUNDARIA EN ACTIU²

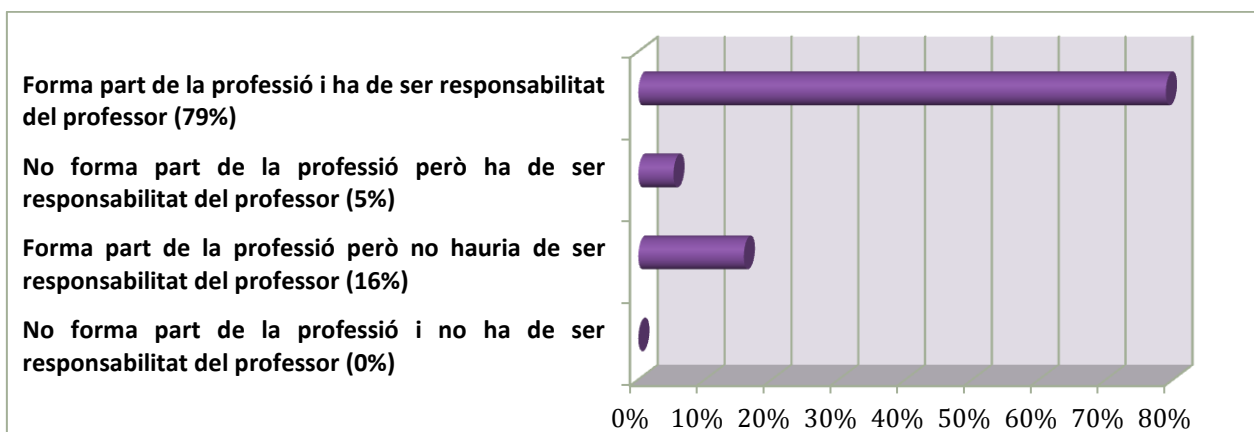
El professional docent esdevé en primera instància el responsable de detectar i actuar davant els casos d'assetjament escolar. És per aquesta raó que es creu important realitzar i incloure una fase exploratòria dins aquest estudi. Amb aquesta exploració, es pretén valorar la identificació que aquest professional té entorn la seva responsabilitat i altres qüestions relatives a l'assetjament escolar.

Les enquestes, inicialment estaven dirigides a tots el professionals docents de les escoles de secundària de Girona. Donat que no s'ha obtingut la col·laboració de cap centre educatiu amb el que s'ha contactat per proposar-li la participació, s'ha decidit fer extensa l'enquesta a tots els professor de secundària a través d'amics i coneguts.

Tot seguit es mostra el recull de respostes i buidatge dels qüestionaris a través de gràfics d'elaboració pròpia. El total d'enquestes recollides són 20. Els percentatges que es mostren a continuació són en relació als a les respostes dels qüestionaris.

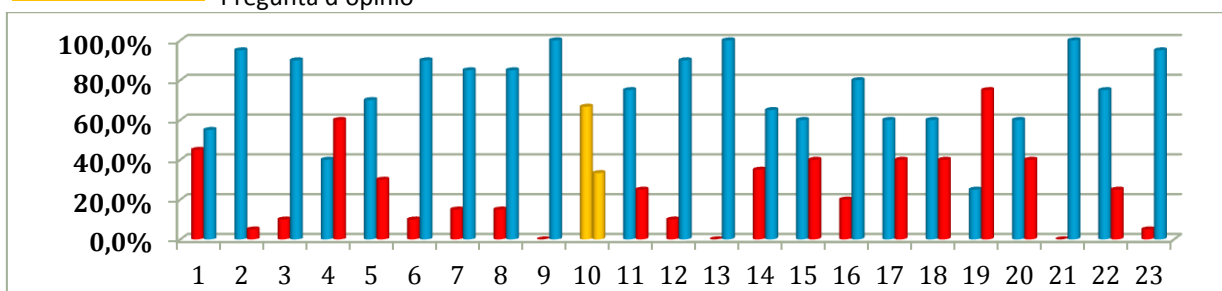
² Veure Annex 1. En aquest s'explica detalladament aquesta fase d'estudi amb professors de secundària en actiu.

Pregunta 1: Sobre la identificació de responsabilitats i tasques professionals dels professors entorn l'assetjament escolar (19 respostes)



Pregunta 2: Relació d'afirmacions i situacions referents a l'assetjament escolar identificades

- Afirmacions i situacions referents a l'assetjament escolar ben identificades
- Afirmacions i situacions referents a l'assetjament escolar mal identificades
- Pregunta d'opinió

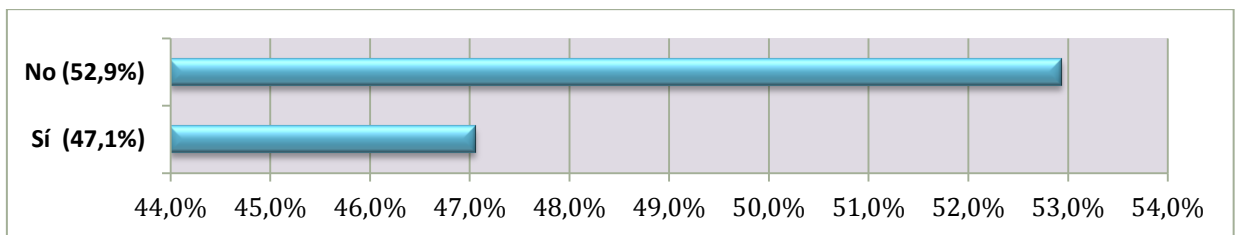


1.	L'assetjament escolar és per falta de disciplina	Mal identificat
2.	Ser assetjat figura entre les pitjors vivències de la vida	Ben identificat
3.	L'assetjament forma part de l'adolescència	Mal identificat
4.	Cada setmana, l'Anna s'inventa un amant de la Lluïsa	Ben identificat
5.	Sempre hi ha hagut assetjament escolar	Ben identificat
6.	Els nois assetgen més que les noies	Mal identificat
7.	L'assetjament escolar és crònic	Mal identificat
8.	Les víctimes són més antisocials que els assetjadors	Mal identificat
9.	És natural i no se li ha de donar més importància de la que té	Mal identificat
10.		
11.	En Manel sempre es queda sense grup per fer treballs	Ben identificat
12.	La implicació dels adults complica la situació	Mal identificat
13.	Les víctimes, habitualment en surten fortes de la situació	Mal identificat
14.	En Joan ha donat un cop de puny a l'Enric perquè li ha tret la pilota	Mal identificat
15.	Suïcidi	Ben identificat
16.	La intimidació forma part de la vida	Mal identificat
17.	L'assetjament escolar té un efecte de propagació	Ben identificat
18.	Les víctimes falten a classe sovint	Ben identificat
19.	Els agressor, pateixen problemes en les relacions socials futures	Ben identificat
20.	És un tema que s'ha de tractar des de l'escola i en l'escola	Ben identificat
21.	L'agressor és una sola persona	Mal identificat
22.	Normalment és un fenomen ocult	Ben identificat
23.	L'assetjament escolar mai s'ha de tractar en una tutoria de grup classe	Mal identificat

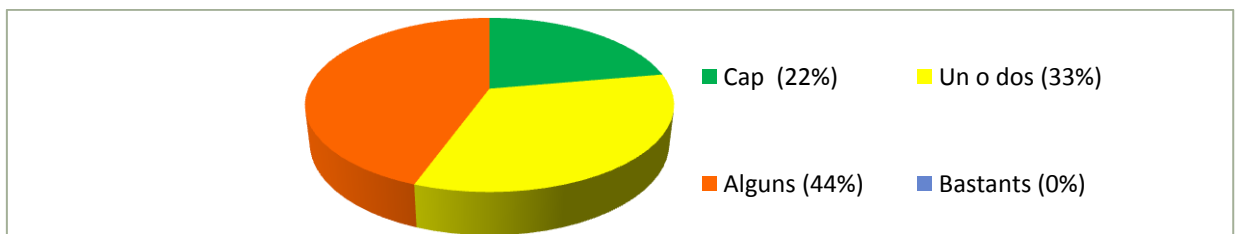
Pregunta 3: Coneixement i ús del Projecte de Convivència del Centre (20 respostes)



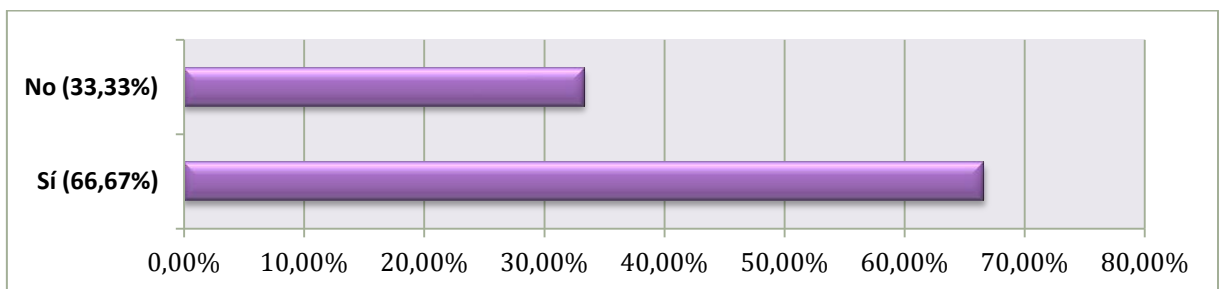
Pregunta 4: Centres que tenen establert un protocol d'assetjament escolar (17 respostes)



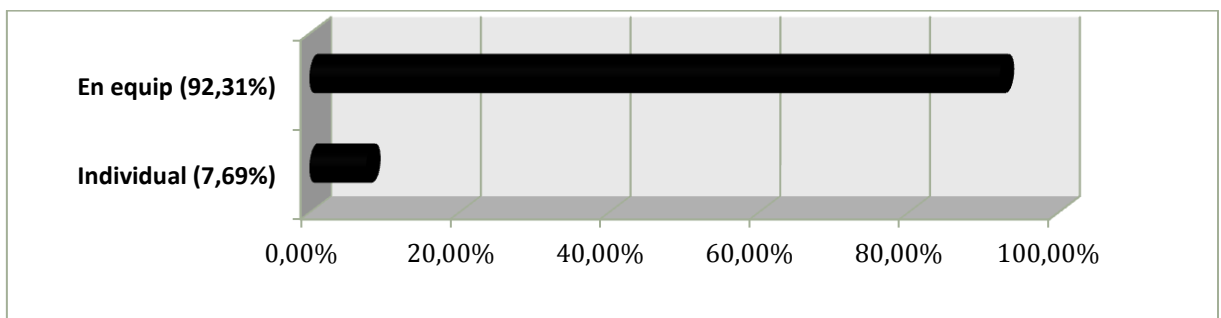
Pregunta 5: Casos d'assetjament escolar viscuts coneguts com a professors (18 respostes)



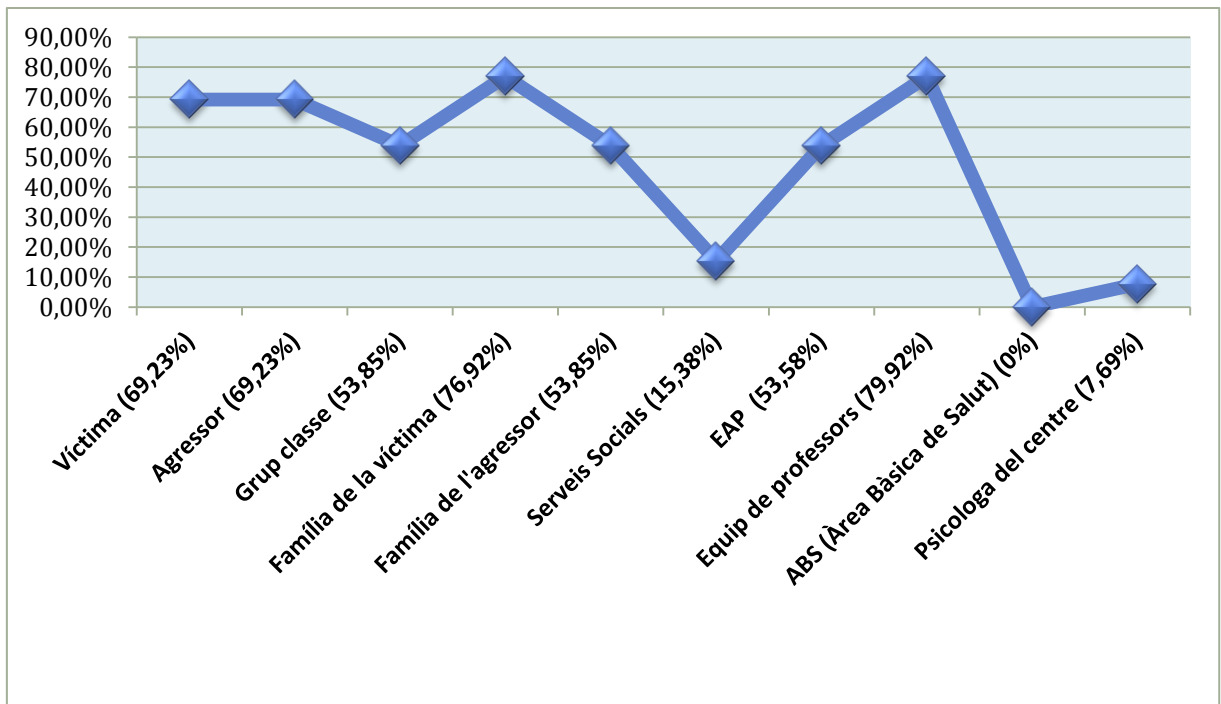
Pregunta 6: Professors que han intervingut en casos d'assetjament escolar (18 respostes)



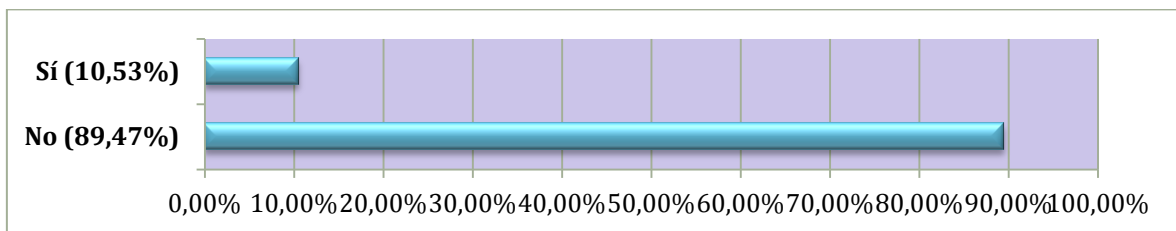
Pregunta 7: Formes en que s'ha intervingut (13 respostes)



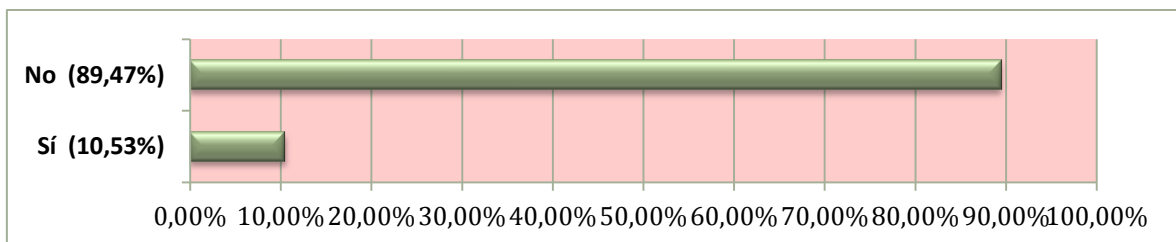
Pregunta 8: Actors i agents amb els que s'ha tractat durant la intervenció (13 respostes)



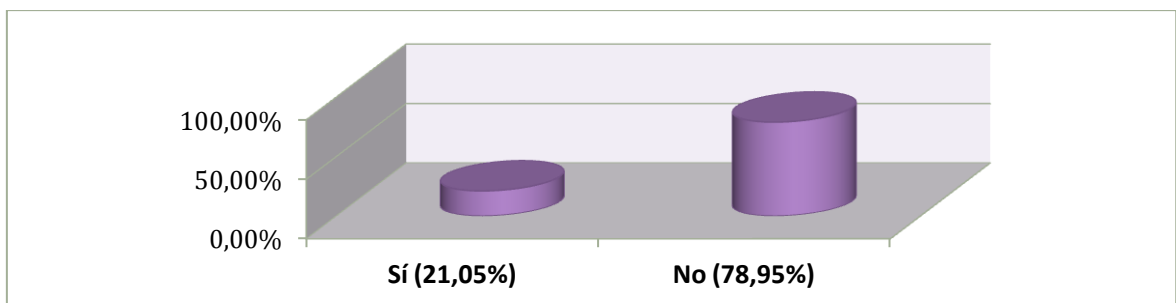
Pregunta 9: Formació entorn l'assetjament escolar durant la carrera (19 respostes)



Pregunta 10: Formació entorn l'assetjament escolar treballant al centre escolar (19 respostes)



Pregunta 11: Es considera format per a la intervenció en casos d'assetjament escolar



4.2.2 EAP:

Els Equips d'Assessorament Psicopedagògica tenen la finalitat d'assessorar i orientar en els centres educatius, els equips directius, el professorat i altres professionals implicats en l'atenció a l'alumnat, l'alumnat i les famílies.

Entre d'altres, es reconeix com a funció dels Equips d'Assessorament Psicopedagògica (EAP), l'assessorament en relació a dinàmiques relacionals en grups i en relació a situacions de conflicte.

L'accés als serveis de l'EAP, es dona a través de la demanda que els mateix centre educatiu realitza davant la necessitat d'assessorament, tal i com ens confirma el Sr. Josep Xirgu durant l'entrevista. Cal destacar però, que segons l'Associació Catalana de Professionals dels Equips d'Assessorament Psicopedagògic (ACPEAP), per a que l'assessorament en els centres educatius sigui l'adequat i proporcioni els beneficis pel qual es dona, és imprescindible una presència permanent i continuada dels professionals, d'una vegada a la setmana -com a mínim- en cada centre.

No obstant, tot i no ser un servei d'atenció directe per a famílies, també es responen als dubtes que aquestes puguin tenir entorn a recursos educatius i altres aspectes relacionats.

4.2.3 UNITAT DE SUPORT A LA CONVIVÈNCIA ESCOLAR (USCE)

La Unitat de Suport a la Convivència Escolar va ser creada amb l'objectiu de donar atenció directe a través del seu telèfon i adreça electrònica³ a qualsevol membre de la comunitat educativa, en casos de conflicte particularment complexos o que no es poden resoldre pels canals ordinaris.

4.2.4 INSPECCIÓ EDUCATIVA

En el Decret 266/2000, de 31 de juliol, pel qual es regula la Inspecció d'Ensenyament estipula la funcions d'aquest organisme. Aquest té, entre d'altres, l'encàrrec d'assegurar el compliment de la normativa que el regula i garantir els drets i l'observança dels

³ Unitat de Suport a la Convivència Escolar. Tel.:935.516.968. o info.ensenyament@gencat.cat

deures dels membres de la comunitat educativa; a través de la supervisió, l'assessorament, l'avaluació i el control. Entorn la convivència als centres educatius, la Inspecció Educativa té la funció d'orientar als equips directius en l'adopció i el seguiment de les mesures referents a la resolució de conflictes i a la convivència en general.

“Les funcions de la Inspecció es refereixen no només a la normativa vigent en l'àmbit educatiu, sinó també, i especialment, als drets que conté la Convenció sobre els drets de l'infant, de manera que no només es tinguin en compte els concernents al dret a l'educació en sentit estricte. De fet, la Llei 12/2009, d'educació, estableix que els centres han de vetllar perquè els membres de la comunitat escolar coneguin la Convenció (article 30) i es considera el director o directora dels centres públics autoritat competent per defensar l'interès superior de l'infant.” (Síndic de Greuges, 2011).

La figura professional de l'inspector o inspectora d'educació té per tant, la tasca d'avaluar les necessitats educatives de l'alumnat, especialment, d'aquell que es trobi en risc d'exclusió social, com serien les víctimes de casos d'assetjament escolar. No obstant, el Sr. Josep Xirgu ens informa que la seva intervenció davant de casos d'assetjament es dona quan hi ha una denúncia directe al Departament d'Ensenyament o quan l'alarma social que provoca el cas així ho precisa.

4.2.5 MINISTERI DE JUSTICIA

El Ministeri de Justícia actua en casos d'assetjament escolar en dos casos; quan la gravetat dels fets així ho requereix, o bé quan els recursos aportats pel centre educatiu no han estat suficients per donar resposta a les necessitats de la víctima. Davant aquest recurs, els experts en la matèria asseguren que cal intentar resoldre el cas en el propi centre educatiu, dotant-los de recursos i mitjans per incentivar i promoure la participació de tota la comunitat educativa en la prevenció i intervenció d l'assetjament escolar.

4.2.6 EL SÍNDIC DE GREUGES

El Síndic de Greuges és un organisme que recull les queixes dels ciutadans, especialment aquelles relatives a l'actuació de les administracions. Actua com a supervisor i col·laborador de l'Administració, amb l'objectiu d'ajudar a millorar-ne el funcionament. Així com, s'encarrega de defensar els infants i els joves quan no se'ls han

respectat els drets, a través del defensor dels drets dels infants i dels adolescents del mateix organisme.

Tot i no ser un organisme que actua directament, sí condiciona la intervenció dels professionals i els serveis específics a través de recomanacions i informes entorn la problemàtica concreta.

De les publicacions del Síndic cal destacar l'Informe sobre els drets de l'infant 2011 i Informe sobre els drets de l'infant 2012. En ambdós es recullen recomanacions en relació a la intervenció d'assetjament escolar i la participació en aquesta per part d'altres agents.

Segons el Síndic, la protecció envers els infants davant el maltracta no pot resultar efectivament adequada mentre no es resolguin els problemes de coordinació dels serveis públics que intervenen en el benestar dels infants. Als informes es destaca que hi ha una manca en el sistema protector davant la protecció immediata de l'infant que es troba en risc. De fet, el Síndic recorda que:

“L'article 5 de la Llei 12/2007, d'11 d'octubre, de serveis socials, estableix de manera expressa que “les polítiques de serveis socials han d'actuar sobre les causes dels problemes socials i han de prioritzar les accions preventives i l'enfocament comunitari de les intervencions socials”. Entre les funcions assignades hi ha: “a) detectar les situacions de necessitat personal, familiar i comunitària en llur àmbit territorial; [...] g) Intervenir en els nuclis familiars o convivencials en situació de risc social, especialment si hi ha menors; [...]n) Aplicar protocols de prevenció i d'atenció davant de maltractaments [...]” (El Síndic de Greuges, 2011)

En aquest sentit, una de les recomanacions expresses que fa l'organisme és “Adoptar les mesures per prevenir les situacions d'assetjament escolar i afrontar-les de manera immediata, posant a disposició dels centres els mitjans necessaris per atendre les situacions de risc d'assetjament escolar.” (El Síndic de Greuges, 2011).

Les queixes recollides pel Síndic entorn l'assetjament escolar, també donen compte de que hi ha mancança d'informació dels centres cap a les famílies de les víctimes. El Síndic assegura que s'observa desorientació entorn la intervenció, no es coneixen els passos que han de seguir els professionals ni les instàncies a les que recórrer. El Síndic recomana de forma expressa: “Fomentar la formació dels professionals i una supervisió adequada per part de la Inspecció educativa.” (El Síndic de Greuges, 2011) i

“Incrementar la formació específica i continuada dels docents per prevenir aquest tipus de situacions i millorar-ne l’abordatge.” (El Síndic de Greuges, 2012).

En ambdós informes es recull la sospita de que existeix negació de l’existència d’assetjament escolar per part dels centres educatius. Les famílies també denuncien que les actuacions dels centres només es donen en direcció a la de la víctima i la seva família, ja que no s’entrevista a la família de l’agressor. En aquest sentit, el Síndic, en el seu informe sobre drets dels infants de 2011 recull que s’ha d’intervenir paral·lelament amb els alumnes assetjadors.

“Algunes famílies exposen la negació de l’existència dels fets que denuncien i la percepció que les mesures que s’emprenen sempre van adreçades a modificar la conducta de la víctima. En aquests casos, els interessats manifesten que han estat entrevistats pel tutor o director del centre, però no s’ha entrevistat la família del presumpte agressor.” (El Síndic de Greuges, 2012).

De fet, el Síndic no és l’únic organisme que recull aquesta falta d’intervenció.

La presidenta de l’Asociación Contra el Acoso Escolar, creu que no es compta amb l’ajuda de les institucions i que al voltant d’aquesta problemàtica hi ha tot un espiral de silenci que no vol acceptar que l’assetjament escolar és una problemàtica actual en les aules del nostre territori (García, 2014). En aquest sentit, Moreno (2007) diu “La inacció, el silenci permite pues, la paulatina instalación de la violència como forma de funcionamiento, más aún cuando no se la ha desarticulado en los primeros momentos.”

Pel que fa a la protecció contra les agressions entre iguals en els centres educatius, el Síndic considera que el centre ha de preveure el tipus d’ajuda i atenció que requereixen els alumnes. En aquest sentit, el Síndic estableix unes recomanacions que signifiquin una garantia per al dret a la protecció i la seguretat de la víctima d’assetjament escolar.

Entorn als agents de la intervenció de casos d’assetjament escolar, a l’informe del Síndic de Greuges *Convivència i conflictes als centres educatius* (2006) es posa de manifest la necessitat d’una actuació conjunta amb els serveis del Sistema de Benestar de la zona, ja que moltes vegades l’assetjament escolar es dona també fora del recinte escolar i per tant, on el centre té poca incidència. El Síndic recomana que es doni col·laboració entre l’escola, els Serveis Socials d’Atenció Primària, els equips socials especialitzats, els Centres de Salut, les entitats de lleure i les forces de seguretat.

4.3 LA RESPOSTA:

Segons la Llei d'Educació de Catalunya (LEC), l'assetjament escolar correspon a faltes greument perjudicials (injúries, ofenses, agressions físiques, amenaces, vexacions o humiliacions) i a faltes especialment greus, quan les descrites anteriorment impliquin discriminació per raó de gènere, sexe, raça, naixement o qualsevol altra condició personal o social dels afectats.

La resposta que contempla la LEC davant aquestes conductes és la realització d'alguna activitat d'utilitat social per al centre, la suspensió del dret a participar en activitats extraescolars o complementàries i del dret d'assistència al centre o a determinades classes; ambdós últimes per un màxim de tres mesos. El Departament d'Ensenyament té el deure de proporcionar plaça en un altre centre per respondre al dret d'escolarització de l'agressor o agressora.

Tal i com s'estipula a l'Art.25 del Decret d'Autonomia i a l'Art.7.b. del Decret de la Direcció: correspon a la direcció del centre imposar la sanció que correspongui i inscriure-la a l'expedient de l'alumne

Entorn a la resposta entre víctima i agressor, els experts voten per la via mediadora. No obstant, la mesura mediadora no pot ser la única per resoldre el conflicte, amb la qual cosa també defensen les mesures sancionadores. Davant aquestes mesures, s'aconsella la coordinació amb altres professionals, com els agents de seguretat pública i els professionals dels Serveis Socials.

Un dels buits detectats entorn la intervenció, és la falta de concreció entorn els agents i responsabilitats que cada professional ha d'assumir davant el procés d'intervenció de l'assetjament escolar.

Entorn a la responsabilitat professional, el Dr. Ferran Casas Aznar (entrevista recollida a annex 4), expert vocal a l'Observatori pels drets de l'Infància, ens exposa que l'EAP és el Servei orientat a respondre davant l'assetjament escolar. Per contra, ni l'EAP de Girona ni l'EAP de la Garrotxa, han intervingut mai en cap cas d'assetjament escolar (comunicació personal EAP, 7 març 2014).

5 CONCLUSIONS

Després de fer aquests treball, valoro l'estudi d'una problemàtica concreta com una tasca realment complexa i de responsabilitat. Al voltant de la qüestió apareixen condicionants que no poden ser escrits a la lleugera, perquè no es compta amb la col·laboració ferma dels personatges que assíduament tracten o conviuen amb la situació en qüestió. Tot i així, també he detectat preocupació per combatre i resoldre una situació insostenible per a totes aquelles "petites persones" que cada dia quan s'aixequen han de fer front al menyspreu i a la humiliació. Però també és cert, que davant de nous plantejaments he detectat molta vagància. Amb això he après que davant el desig de plantejar noves formules per tal de canviar les coses, sovint apareix una barrera de realitat implícita. I dic implícita perquè de cara a la societat no es coneix la postura de l'Administració ni la poca rellevància que es dona a la problemàtica per part d'alguns agents responsables. Amb això no vull dir que sigui una qüestió oblidada o desatesa, ja que bé es cert que es dona resposta i legalment es contempla que s'ha de donar, però... Qui la dona? És això al que em refereixo. És fàcil adjudicar responsabilitat, però... Ja s'ensenya i es forma per atendre a aquestes responsabilitats de forma adequada als professionals als que emplenem de feina?

Al llarg d'aquest estudi he confirmat que l'assetjament escolar és una problemàtica social, ja que com a tal influeix de forma negativa en un espai de convivència com és l'escola, i perjudica no solament als implicats directes, sinó que aquesta situació perjudica també als espectadors i al desenvolupament de la tasca professional dels docents del centre on es dona aquest problema.

Aquest estudi tenia la pretensió inicial de donar mostra de que el treballador social seria el professional adequat per fer la intervenció de l'assetjament escolar de forma efectiva. De fet, inicialment es volia presentar la proposta d'incorporar la figura del treballador social en els centres educatius. Com es mostra a continuació, l'estudi no conclou amb aquesta idea, ja que al llarg d'aquest descobrim que existeix un servei educatiu complementari –els Equips d'Assessorament Psicopedagògic–, que tenen la funció d'orientar les intervencions del centres educatius i que ja inclouen la figura del treballador social.

No obstant, val a dir que la presència dels EAP als centres educatius es dona quan el centre així ho requereix. Per tant, és el professor qui té la responsabilitat de saber identificar el que és l'assetjament escolar per tal de detectar-lo i intervenir el més ràpidament possible.

Davant d'aquest deure ens preguntem si aquest professional està format per diagnosticar una problemàtica social i per distingir-la d'altres conflictes. Per obtenir una resposta a aquestes qüestions, s'incorporen dues preguntes específiques en els qüestionaris a professors. Les respostes ens donen compte que un conflicte puntual, sovint es confon amb assetjament, quan una de les característiques d'aquesta problemàtica és que aquesta es produeix de forma repetitiva. Per contra, una de les possibles respostes a identificar en el qüestionari, era una situació clara d'assetjament escolar de tipus verbal; només un 40% dels professors enquestats la identifiquen com a tal. Entorn a la formació, el 89,47% dels enquestats declara no ha rebut formació entorn l'assetjament escolar, ni a la carrera ni al centre educatiu.

Donada la falta de formació, crec que seria necessari plantejar si la intervenció de l'EAP només s'ha de donar quan el Centre així ho requereixi. Considero que hauria de tenir més presència i més participació en la vida escolar. D'aquesta manera es podria aportar una mirada més comunitària de la problemàtica i conseqüentment, es podria establir més i millor coordinació amb altres agents de la zona -tal i com recomana el Síndic-, i uns coneixements entorn la resolució de conflictes, la mediació i l'educació emocional – tal i com recomana l'expert Jordi Collell-.

La legislació vigent estipula de forma molt concreta el dret de l'alumnat a la protecció contra tota agressió física, emocional o moral (LEC 12/2009, de 10 de juliol) i entorn aquesta, trobem múltiples normatives que reafirmen aquest dret a través d'una regulació més específica. Llavors és evident que alguna cosa està fallant quan ens trobem entre el tres i cinc per cent d'escolars víctimes d'assetjament escolar.

Dues de les vies d'estudi utilitzades en aquest treball ens porten a creure que la intervenció no està ben definida. En primer lloc ens trobem davant la normativa, que estipula els drets i deures dels membres de la comunitat educativa i dels serveis complementaris, però per contra tenim uns informes de l'organisme encarregat de recollir les queixes ciutadanes i estudiar-les, que ens assegura que no hi ha una bona

definició dels passos que han de seguir els professionals dels centres educatius una vegada han detectat el cas d'assetjament escolar. De fet, no ha sigut fins a l'última entrevista, amb el Sr. Xirgu, que ha quedat clara la intervenció que té cada agent/servei/professional.

Una de les Controvèrsies més inverosímils que s'ha detectat al llarg d'aquest estudi és entorn la resposta. Per una banda, el Departament d'Ensenyament estipula que quan l'agressor d'assetjament escolar és expulsat –tal i com preveu la llei com a mesura sancionadora-, se li haurà de procurar un centre educatiu alternatiu on poder exercir el seu dret a l'escolaritat. Per contra, la víctima és l'alumne que acaba canviant de centre, tal i com ens assegura Jordi Collell (comunicat personal, 27 febrer 2014). Llavors, no ens trobem davant d'una doble victimització de la víctima?

Considero que permetre que la resolució sigui en aquesta direcció no és tenir una visió social del problema. Ja que amb aquesta actuació es contribueix a la percepció del grup de que la víctima era el destorb. Es fomenta la creença de que la via de l'assetjament es l'adequada i de que l'agressor té el poder sobre el grup. A més, es fomenta l'autorebuig de la víctima i es provoca revictimització. És a dir, es contribueix a la resolució immediata del cas, però no al tractament per resoldre la problemàtica.

Com hem comprovat i recollit, l'assetjament escolar és un aproblemàtica social, per tant seria oportú orientar la intervenció d'alguna manera en què es treballés aquest caràcter social del problema, sense deixar de respondre de forma individual als casos apareguts.. De fet, crec que caldria aprofundir més entorn la resposta que es dóna, perquè com s'ha pogut conèixer en aquest estudi, les seqüeles són de caràcter greu per a les persones que conviuen o pateixen l'assetjament escolar. Penso que seria convenient un estudi a fons en aquesta línia i poder fer propostes d'intervenció ben justificades i coherents a les necessitats que sorgeixen davant d'aquesta problemàtica. Tanmateix, reitero la meua postura davant el paper dels professionals en la intervenció i crec que s'hauria d'establir un protocol més clar, on a més, s'establís els professionals responsables de la intervenció i que aquests tinguessin la formació necessària per detectar i actuar davant d'aquesta problemàtica.

6 BIBLIOGRAFÍA

- AcosoEscolar.com. No any. *Acoso Escolar*. Recuperat 3 febrer 2014 des de <http://www.acosoescolar.com/index.html>
- Aguilar M. (2009). La violència entre iguals en la Educació Secundària Obligatoria. Dins I.E. Lázaro, i E. Molinero. (ed.) *Adolescència, violència escolar y bandas juveniles: ¿qué aporta el derecho?*. (1a ed., p.23-37). Madrid: Tecnos.
- Ajuntament de Barcelona. (no consta any). *Inspector/a educatiu/va*. Recuperat 11 maig 2014 des de <http://w27.bcn.cat/porta22/cat/fitxes/I/fitxa11879/inspector-a-educatiu-va.do>
- Associació Catalana de Professionals dels Equips d'Assessorament Psicopedagògic. *Els Equips d'Assessorament i Orientació Psicopedagògica*. (1 ed.). Barcelona: Associació Catalana de Professionals dels Equips d'Assessorament Psicopedagògic.
- Avilés, J. (2006). Diferencias de atribución causal en el bullying entre sus protagonistas. *Revista Electrónica de Investigación Psicoeducativa*, 4 (9), 201-220. Recuperat 23 febrer 2014, a http://www.investigacion-psicopedagogica.org/revista/articulos/9/espanol/Art_9_127.pdf
- Avilés, J.M. (2002). *Bullying: intimidación y maltrato entre el alumnado*. (1a ed.). Bilbao:Estee-Eilas.
- Beane, A. (2006). *Bullying: Aulas libres de acoso*. (1a ed.).Barcelona: Graó.
- Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Departament de Justícia. Generalitat de Catalunya. (2007). *Debat a bat: L'assetjament escolar i la justícia juvenil*. (1a ed.). Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Collell Caralt, J., i Escudé Miquel C. (2006). El maltractament entre alumnes (assetjament escolar o bullying). *Butlletí inf@ncia*, 1. Recuperat 3 de febrer 2014, a http://www20.gencat.cat/docs/dixit/Home/04Recursos/02Publicacions/02Publicacions%20de%20BSF/04_Familia_infancia_adolescencia/Butllet%20C3%AD_infancia_articles_2006/1-profunditat1.pdf
- Collell, J., i Escudé, C. (2008, tardor). Cyberbullying. L'assetjament a través de la xarxa. *Àmbits de Psicopedagogia*, 24, 20-23.
- Constitución Española. BOE núm. 311 (1978)
- Declaració dels drets a la infància del 20 de novembre de 1959.
- Decret 102/2010, de 3 d'agost, d'autonomia dels centres educatiu. DOGC núm. 5686, 61485 (2010).
- Decret 155/2010, de 2 de novembre, de la direcció dels centres educatius públics i del personal directiu professional docent. DOGC núm. 5753, 82840 (2010).

- Decret 266/2000, de 31 de juliol, pel qual es regula la Inspecció d'Ensenyament, DOGC núm. 3200, 10263 (2000).
- Decret 279/2006, de 4 de juliol, sobre drets i deures de l'alumnat i regulació de la convivència en els centres educatius no universitaris de Catalunya. DOGC núm. 4670, 30093 (2006).
- Departament d'Ensenyament. (2012). *Informe de l'Enquesta de convivència escolar i seguret at a Catalunya Ensenyament secundari. Curs 2011-12*. Barcelona: Departament d'Ensenyament.
- Departament d'Ensenyament. Generalitat de Catalunya. (2012). *Projecte de convivència i èxit educatiu*. (1a ed.). Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament.
- Departament d'Ensenyament. Generalitat de Catalunya. (no consta any). *Informació i eines per a la gestió dels centres*. Recuperat el 4 març 2014 des de <http://educacio.gencat.cat/portal/page/portal/Educacio/PCentrePrivat/PCPNormativa/PCPDocumentsOrganitzacioGestio/PCPDocuments>
- Díaz-Aguado, M.J., Martínez, R., Martín, J. (2010). *Estudio estatal sobre la convivencia escolar en la educación secundaria obligatoria*. (1a ed.). Madrid: Secretaría General Técnica. Centro de Publicaciones. Ministerio de Educación.
- El Defensor del Pueblo. (2006). *Violencia escolar: El maltrato entre iguales en la Educación Secundaria obligatoria 1999-2006*. (2a ed.). Madrid: El Defensor del Pueblo.
- El Síndic de Greuges. (2011). *Informe sobre els drets de l'infant*. (1a ed.). Barcelona: El síndic de Greuges.
- El Síndic de Greuges. (2012). *Informe sobre els drets de l'infant*. (1a ed.). Barcelona: El síndic de Greuges.
- Fernández, I. (2009). El maltrato entre iguales: anàlisis y claves para la intervención. Dins I.E. Lázaro, i E. Molinero. (ed.) *Adolescencia, violencia escolar y bandas juveniles: ¿qué aporta el derecho?*. (1a ed., p. 119-137). Madrid: Tecnos.
- García, R. (6 gener 2014). La Asociación Contra el Acoso Escolar atendió 169 casos en 2013: Encarna García pide más apoyo de las instituciones para un problema que una juez equiparó a la violencia machista. *La Nueva España: Local – Gijón*. Recuperat 18 març 2014, des de <http://www.lne.es/gijon/2014/01/06/asociacion-acoso-escolar-atendio-169/1523440.html>
- Generalitat de Catalunya. (2011). *Contra el bullying, parla'n*. Recuperat 22 febrer 2014 des de <http://www20.gencat.cat/portal/site/JoveCat/menuitem.112de917c18fccd274d7ed42b0c0e1a0/?vgnextoid=1e9fd626324d8210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnextchannel=1e9fd626324d8210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnextfmt=detail&contentid=f864f16bc7a40310VgnVCM2000009b0c1e0aRCRD>

- Generalitat de Catalunya. (no consta any). *Cercador d'organismes*. Recuperat 22 febrer des de <http://www14.gencat.cat/sacgencat/AppJava/organismes.jsp>
- González-Pérez, J. (2007) La violencia escolar: un càncer que afecta a las sociedades desarrolladas. Dins P. Gázquez, M.C. Pérez, A.J. Cangas i N. Yuste (ed.), *Situación actual y características de la violencia escolar*. (1a ed., p. 81-86). Granada:Grupo Editorial Universitario.
- Jordi Collell i Carme Escudé. (2013). *Bullying: maltractament entre alumnes*. Recuperat 3 febrer 2014 des de http://www.xtec.cat/web/centres/convivencia/recursos/resconflictos/assetjament_igu_als
- Led, P. (2006). El programa de convivència y mediación escolar en Catalunya. Dins A. Moreno i M.P. Soler (ed.) *La Convivencia en las aulas: problemas y soluciones*. (1a ed., p. 239-244). Madrid: Secretaría General Técnica. Subdirección General de Documentación y Publicaciones.
- Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal, BOE núm. 281, 33987 (1995).
- Ley Orgánica 2/2006, de 3 de mayo, de Educación, BOE núm. 106, 17158 (2006).
- Llei 12/2009, del 10 de juliol, d'educació. DOGC núm. 5422, 56589 (2009).
- López, T. (22 octubre 2012). Las denuncias por acoso escolar, siempre por escrito. *El Mundo: Andalucía*. Recuperat 18 març 2014 des de <http://www.elmundo.es/elmundo/2012/10/22/andalucia/1350907629.html>
- Marín, J. (12 octubre 2004). *El acoso escolar*. Recuperat 18 març 2014 des de http://www.laverdad.es/murcia/edicion/prensa/noticias/Articulos_Murcia/200410/12/MUR-OPI-134.html
- Moreno, J. (2007). Acoso escolar: ¿EL silencio del testigo? Dins P. Gázquez, M.C. Pérez, A.J. Cangas i N. Yuste (ed.), *Situación actual y características de la violencia escolar*. (1a ed., p. 81-86). Granada:Grupo Editorial Universitario.
- Moriana, J.A., i Herruzo, J. (2004) Estrés y burnout en profesores. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 4 (3), 597-621.
- Oñate, A., i Piñuel, I. (2007). *Informe Cisneros X: Acoso y violencia escolar en España*. (1a ed.). Madrid: Instituto de innovación educativa y desarrollo directivo.
- Petrie, L.M. (2001) Dins M. Prieto i L. Bermejo. (2006). Contexto laboral y malestar docente en una muestra de profesores de secundaria. *Revista de Psicología del Trabajo y de las Organizaciones* 22 (1), 45-73.
- Pörhölä, M., i Kinney, T.A. (2010) *El acoso: contextos, consecuencias y control*. (1a ed.). Barcelona: UOC (Universitat Oberta de Catalunya).

- Poy, R. (2007) ¿El sistema educativo puede responder al problema del bullying?. Dins P. Gázquez, M.C. Pérez, A.J. Cangas i N. Yuste (ed.). *Situación actual y características de la violencia escolar*. (1a ed., p. 81-86). Granada:Grupo Editorial Universitario.
- Roldán, A. (2009). Violència en la escola ¿realidad o alarma social?. Dins I.E. Lázaro, i E. Molinero. (ed.) *Adolescencia, violencia escolar y bandas juveniles: ¿qué aporta el derecho?*. (1a ed., p. 39-53). Madrid: Tecnos.
- Sánchez, J., Santos, A., Santos, D., i Vicente, Y. (no consta any). *Bullying*. Recuperat 22març 2014 des de <http://www.infobullying.cu.cc/bullying.html>
- Sentís, F., Serra, J., Farré, A., i Aviñoa, J. (2006, hivern). Document de definició i funcions dels EAP. Àmbits de Psicopedagogia, 16, 29-36.
- Serrano, A., i Iborra, I. (2005). *Violencia entre compañeros en la escuela*. (1a ed.). Madrid: Centro Reina Sofía para el Estudio de la Violencia.
- Servei Educatiu del Gironès. (no consta any). *EAP*. Recuperat 25 abril 2014 des de http://www.segirones.cat/index.php?option=com_content&view=article&id=3&Itemid=108
- Sullivan, K., Cleary, M., i Sullivan, G.(2005). *Bullying en la enseñanza secundaria : el acoso escolar, cómo se presenta y cómo afrontarlo*. (1a ed.).Barcelona: Ceac.
- USTEC·STEs. Intersindical Alternativa de Catalunya. (2006). *Bullying. Docència*, 24, 1-20.
- Xarxa telemàtica de Catalunya. No any. Projecte de Convivència. Recuperat 25 abril 2014 de <http://www.xtec.cat/web/centres/convivencia>
- Xarxa telemàtica educativa de Catalunya. (no consta any). *Protocol de prevenció, detecció i intervenció enfront l'assetjament entre iguals*. Recuperat el 22 febrer 2014 des de http://www.xtec.cat/web/centres/convivencia/recursos/resconflictes/assetjament_iguals